

УДК 614.72-02:613.954].084:519.25

ВПЛИВ КСЕНОБІОТИКІВ ПОВІТРЯ НА ФОРМУВАННЯ ДОНОЗОЛОГІЧНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ

Рублевська Н.І., Капшук В.Г., Штепа О.П.

Дніпропетровська державна медична академія, м. Дніпропетровськ

Дніпропетровська обласна санітарно-епідеміологічна станція

Дніпропетровська міська санітарно-епідеміологічна станція

Формування несприятливої екологічної, санітарно-гігієнічної та епідемічної ситуації набуло особливої актуальності у Придніпровському регіоні, який займає одне з провідних місць в країні за ступенем техногенного навантаження; на його території розташовані підприємства різних галузей промисловості: металургійної, гірничовидобувної, будівельної та ін. У Дніпропетровській області, яка займає 5% території, на якій мешкає 7,5% населення країни, питома вага екологічного навантаження складає 42% (порівняно з показниками по Україні). Атмосферне повітря забруднюють більш як 700 підприємств, обсяг викидів яких щорічно становить понад 800 тис. т [1]. Викиди забруднюючих речовин по області, які надходять від стаціонарних джерел в атмосферу, з розрахунку на душу населення, перевищують середній показник по Україні в 1,2-7,9 рази [2].

Незважаючи на численні дослідження, які присвячені оцінці впливу ксенобіотиків атмосферного повітря на стан здоров'я дитячого населення [3,4], питання запобігання виникнення донозологічних змін у дітей, у тому числі під впливом факторів малої інтенсивності, встановлення регіональних параметрів «норми реакції» дитини на дію несприятливих факторів середовища залишаються актуальними, що обумовило мету даної роботи – оцінити ризик формування донозологічних станів у дітей в умовах промислового регіону у зв'язку з аерогенним впливом ксенобіотиків.

Матеріали та методи досліджень.

Для вивчення впливу ксенобіотиків, які надходять до організму з атмосферним повітрям, на стан здоров'я населення був обраний дитячий контингент, який чутливо реагує на зміни навколишнього середовища [4]. Дослідження проводили в дитячих дошкільних

закладах, розташованих поблизу від стаціонарних постів спостереження за станом атмосферного повітря та уніфікованих за рядом показників – денний режим, організація навчання, фізичного виховання, загартовування, медичного обслуговування. Відповідно до [5] була проведена оцінка донозологічних змін у стані здоров'я за результатами імунологічних тестів, функціональних досліджень стану серцево-судинної та дихальної систем здорових дітей (1 група здоров'я за результатами поглиблених медичних оглядів в ДДЗ). Загальна кількість дітей, які увійшли до групи спостереження склала 284 дитини. Усього було сформовано 7 груп спостереження (за числом районів спостереження).

У атмосферному повітрі м. Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ відповідно до [6] проаналізовано вміст пилу, оксиду вуглецю, діоксиду азоту, діоксиду сірки, сірководню, формальдегіду, фенолу, бенз(а)пірену за 1991-2006 роки за результатами спостережень Держкомгідромету і міських СЕС. На підставі фактичних концентрацій ксенобіотиків у повітрі міст розраховані середньодобові дози аерогенного надходження хімічних забруднюючих речовин (АН доз.) відповідно до [7].

Для кількісної оцінки взаємозв'язку між величиною АН доз. і донозологічними показниками застосовували кореляційний аналіз з розрахунком коефіцієнтів лінійної кореляції Пірсона та рангової кореляції Спірмена (r) [8].

Для оцінки ризику розвитку донозологічних станів використовували показник «відношення шансів» (ВШ). При цьому, якщо імунологічні, гематологічні, функціональні показники дитини виходили за межі $\pm 1\sigma$, дитину відносили до групи ризику. Розрахунок ВШ та 95% вірогідних інтервалів (95% ВІ) для показника ВШ проводили у ві-

дповідності до методики, викладеної в [9]. Оцінювали ВШ наступним чином: якщо значення ВШ < 1 – ризик виникнення донозологічних змін знижується, при показниках ВШ рівних 1 – ефект відсутній, при ВШ вищих за 1 – ризик виникнення донозологічних змін підвищується.

Статистичну обробку матеріалів досліджень проведено із використанням методів біостатистики, реалізованих у пакеті програм статистичного аналізу STATISTICA v. 6.1 (ліцензія № AJAR909E415822FA).

Результати досліджень та їх обговорення. Проведена гігієнічна оцінка вмісту ксенобіотиків в повітрі свідчить про постійну присутність в атмосфері промислових міст Дніпропетровськ та Дніпродзержинськ пилу, сірки діоксиду, вуглецю оксиду, азоту діоксиду, фенолу, аміаку, формальдегіду, бенз(а)пірену. Встановлено, що найбільш забрудненим ($p < 0,05-0,001$) є повітря у районі з інтенсивним транспортним рухом, де відмічається, в середньому за період спостереження, перевищення в 1,21 рази ГДК с.д. по вуглецю оксиду, в 2,23 рази – азоту діоксиду, в 2,35 – пилу. У повітрі районів спостереження міст Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ постійно реєструються значні середньорічні концентрації специфічних забруднюючих речовин: до 3,67 ГДК с.д. – фенол, до 3,08 ГДК с.д. – аміак, до 6,33 ГДК с.д. – формальдегід, а також в окремі роки до 1,13 ГДК м.р. – сірководень. Вміст бенз(а)пірену в атмосферному повітрі міст в середньому за період спостереження в 2,08 (м. Дніпродзержинськ) та 3,32 раз (м. Дніпропетровськ) перевищував ГДК с.д.

Аналіз розрахованих нами за фактичними концентраціями величин аерогенного надходження ксенобіотиків дозволив визначити, що до організму дітей-мешканців міст Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ надходить більша, ніж в інших регіонах України (Запоріжжя, Київ, Дружківка за даними [10]), в 2,8 рази добова доза вуглецю оксиду, в 3,3 рази більша доза фенолу, в 2,2 рази – формальдегіду, в 2-3,5 рази – бенз(а)пірену.

Отримані результати досліджень стану здоров'я дітей за донозологічними показниками свідчать за наявність змін неспецифічної резистентності здорових дошкільнят з районів спостереження міст Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ. Так, кількість

лейкоцитів у дітей нижче нормативних значень за даними [11], причому менша кількість лейкоцитів встановлена у дітей з промислових районів як у м. Дніпропетровськ – $(5,52 \pm 0,18)$ Г/л – $(6,51 \pm 0,28)$ Г/л, так і у м. Дніпродзержинськ – $(6,58 \pm 0,24)$ Г/л. Відносна і абсолютна кількість моноцитів у крові дітей з районів спостереження в 1,5-2,6 рази менша за референтні значення. Відносний вміст коливається від $(3,78 \pm 0,76)\%$ до $(4,64 \pm 0,57)\%$, абсолютний вміст – від $(0,29 \pm 0,03)$ до $(0,31 \pm 0,03)$ Г/л (м. Дніпродзержинськ). Дещо вищі величини встановлені у дітей з м. Дніпропетровськ: від $(4,28 \pm 0,57)\%$ до $(6,20 \pm 0,57)\%$ – відносне значення, абсолютний вміст – від $(0,28 \pm 0,05)$ Г/л до $(0,40 \pm 0,05)$ Г/л. У дітей, що мешкають у промислових районах м. Дніпродзержинськ відмічається менший відсоток великих гранульованих лімфоцитів (ВГЛ) (на 100 лейкоцитів) – $(1,70 \pm 0,76)\%$ – $(2,95 \pm 1,12)\%$, ніж у дітей з району порівняння – $(4,42 \pm 1,67)\%$. Відносний вміст ВГЛ у дітей з м. Дніпропетровськ вищий $(4,83 \pm 1,60)\%$, ніж у дітей з м. Дніпродзержинськ $(3,01 \pm 0,82)\%$. Отримані величини знаходяться в межах нормативних значень, які за даними різних авторів становлять від 2% до 6% [12]. Аналогічні дані, тобто менші у дітей з «забруднених» районів, отримані при перерахунку ВГЛ на 100 лімфоцитів. За даними [13], показник відносного вмісту ВГЛ серед лімфоцитів у периферійній крові здорових людей коливається у межах (10-15)%. Отримані нами результати по вмісту ВГЛ у здорових дітей дошкільного віку міст Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ нижче цих величин і становлять $(7,62 \pm 2,68)\%$ та $(6,65 \pm 1,78)\%$, відповідно. Морфологічні ознаки ВГЛ, які нами вивчались, також мають особливості: встановлено, що кількість гранул (яка опосередковано свідчить за функціональну активність) у ВГЛ дітей м. Дніпропетровськ становить у середньому $10,19 \pm 0,45$, коливання по районах спостереження – від $8,85 \pm 0,83$ до $10,46 \pm 0,69$, причому найменша кількість встановлена у мешканців промислових районів. Дещо нижча величина встановлена по м. Дніпродзержинськ – $8,92 \pm 0,73$, найменша кількість – $6,30 \pm 0,92$ встановлена у ВГЛ дітей, що мешкають у промисловому районі. У $(14,63 \pm 3,11)\%$ випадків в середньому по м. Дніпропетровськ та $(12,40 \pm 4,12)\%$ в сере-

дньому по м. Дніпродзержинськ зернистість характеризується як велика однорідна. Отримані нами дані в 2,9-3,3 рази нижче величин, отриманих дослідниками в інших регіонах [14]. Враховуючи, що саме велика азурофільна (інтенсивна) зернистість забезпечує функціональну активність ВГЛ [12], можна зробити висновок про пригнічення функціональної активності великих гранульованих лімфоцитів у дітей у зв'язку з аерогенним впливом ксенобіотиків.

Аналіз проведених досліджень свідчить про більш високі величини індексів інтоксикації, зокрема, лейкоцитарного індексу інтоксикації та індексу зсуву вліво (ІЗВ), у дітей, що мешкають у промислових районах. Найнижчі значення ІЗВ – $4,92 \pm 0,86$ та $4,99 \pm 0,46$ встановлені в районах порівняння, в 1,3 рази вищі – у дітей з промислових районів. Лейкоцитарний індекс інтоксикації також вищий у дітей з промислових районів, найвищий – у дошкільнят з промислового району м. Дніпропетровськ $-0,46 \pm 0,06$, у два рази нижчий – $0,23 \pm 0,02$ у дітей з району порівняння.

Оцінка функціонального стану дихальної системи дозволила встановити, що вірогідно більш суттєві ($p < 0,05$) зміни показників, які характеризують зовнішнє дихання, зареєстровано у дошкільнят, що мешкають у м. Дніпродзержинськ – $(34,04 \pm 4,12)\%$ – $(39,96 \pm 4,11)\%$.

Результати розрахунку життєвого індексу (ЖІ), свідчать про те, що достовірно вищі ($p < 0,05$) величини ЖІ зафіксовані у дітей з району порівняння – $68,18 \pm 1,52$ проти

$61,17 \pm 1,64$ – $61,77 \pm 1,24$, зареєстрованих у дітей-мешканців промислових районів.

Отримані дані узгоджуються з результатами спостережень інших авторів [15], які відмічають, що тривалий вплив забруднюючих атмосферне повітря речовин призводить до погіршення функціонального стану респіраторної системи; підвищення концентрацій ксенобіотиків – збільшенню частоти порушень функціонального стану системи органів дихання.

Результати проведених спостережень дозволили зробити висновок про менші адаптаційні здібності дітей з експериментальних районів. Так, вірогідно ($p < 0,05$) більша вага дітей з незадовільною та поганою функціональною спроможністю серцево-судинної системи зареєстровані у дітей з промислових районів ($52,50 \pm 2,31$ – $56,76 \pm 2,32$)%, ніж у дітей з району порівняння ($42,86 \pm 1,76$)%.

Проведений кореляційний аналіз свідчать про те, що АН доз. ($\text{мг/кг} \times \text{добу}$) вірогідно впливає на показники неспецифічної резистентності здорових дітей ($r = -0,41 \div 0,33$; $p < 0,05$ – $0,001$), функціональний стан серцево-судинної ($r = -0,54 \div 0,37$; $p < 0,05$ – $0,001$) та дихальної систем ($r = -0,27 \div 0,36$; $p < 0,05$ – $0,001$).

Розрахунок показників ризику (ВШ) виникнення донозологічних станів у дітей у зв'язку з аерогенним навантаженням ксенобіотиками показав, що з підвищенням величини аерогенного дозового навантаження ксенобіотиками ризик виникнення донозологічних порушень вірогідно ($p < 0,05$ – $0,001$) підвищується (табл.).

Таблиця. Ризик виникнення донозологічних станів у дітей в залежності від величини аерогенного дозового навантаження ксенобіотиками, $p < 0,05$ – $0,001$.

Ксенобіотики, АН доз., $\text{мг/кг} \times \text{добу}$	Кількість спостережень, n		ВШ	95% ВІ
	відхилення показників перевищують $\pm 1\sigma$	відхилення показників не перевищують $\pm 1\sigma$		
Вуглецю оксид, $< 0,63$	69	110	0,53	0,3-0,8
Вуглецю оксид, $> 0,63$	46	35	2,10	1,2-3,6
Бенз(а)пірен, $< 8,0 \cdot 10^{-7}$	30	56	0,61	0,3-1,0
Бенз(а)пірен, $> 8,0 \cdot 10^{-7}$	51	53	1,80	1,0-3,2
АН доз. сум., $< 0,74$	69	110	0,56	0,3-0,8
АН доз. сум., $> 0,74$	46	35	2,11	1,2-3,6

Встановлено, що найбільш високі ($p < 0,001$) показники ризику виникнення донозологічних станів у дітей притаманні для вуглецю оксиду (ВШ=2,10; 95% ВІ 1,2-3,6). Слід підкреслити, що за результатами наших спостережень саме оксид вуглецю формує найбільший внесок у АН сум. в умовах промислових міст Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ (від $(75,24 \pm 13,65)\%$ до $(83,67 \pm 17,56)\%$).

Отримані результати щодо ймовірності виникнення донозологічних порушень в залежності від району мешкання та віку дитини свідчать про те, що вірогідно найменшого ($p < 0,001$) ризику зазнають діти, які мешкають на територіях, обраних в якості районів порівняння (ВШ=0,5; 95% ВІ

0,2-0,8), найвищого – діти, які мешкають в промислових районах та в районі з інтенсивним транспортним рухом (ВШ=3,9; 95% ВІ 1,7-8,9). Встановлено, що ризик формування донозологічних порушень з віком підвищується: у 6-річних ВШ дорівнює 1,50 проти 1,03 у 3-річних дітей. Встановлена залежність, можливо, обумовлена хронічним впливом забруднюючих речовин на організм дітей-мешканців промислових територій.

Проведені нами дослідження щодо впливу ксенобіотиків повітря на розвиток донозологічних станів у дитячого населення та аналіз отриманих результатів дали змогу обґрунтувати необхідність застосування комплексу заходів з первинної профілактики негативних змін у стані здоров'я дітей.

Висновки

1. Аерогенне навантаження ксенобіотиками (мг/кг×добу) впливає на показники неспецифічної резистентності здорових дітей ($r = -0,41 \div 0,33$; $p < 0,05-0,001$), функціональний стан серцево-судинної ($r = -0,54 \div 0,37$; $p < 0,05-0,001$) та дихальної систем ($r = -0,27 \div 0,36$; $p < 0,05-0,001$).
2. Ризик виникнення донозологічних станів у здорових дітей імовірно пов'язаний ($p < 0,05-0,001$) з величиною аерогенного навантаження бенз(а)піреном (ВШ=1,8; 95% ВІ 1,0-3,2), вуглецю оксидом (ВШ=2,1; 95% ВІ 1,2-3,6), пилом (ВШ=2,0; 95% ВІ 1,2-3,3).
3. Ймовірність виникнення донозологічних порушень залежить від місця проживання та віку дитини. Найменшого ризику зазнають діти з районів порівняння (ВШ=0,5; 95% ВІ 0,2-0,8), найвищого ($p < 0,001$) – діти, які мешкають в промислових районах та в районі з інтенсивним транспортним рухом (ВШ=3,9; 95% ВІ 1,7-8,9). Ризик формування донозологічних станів з віком підвищується: у 6-річних ВШ дорівнює 1,50 проти 1,03 у 3-річних дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паранько Н.М. Загрязнение воздуха жилой зоны и здоровье человека /Н.М. Паранько, Н.Г. Карнаух. – Кривой Рог. – 2008. – 109 с.
2. Экологический паспорт города Днепропетровска /В.А. Павлов, Н.Н. Переметчик, В.П. Колотенко [и др.]. – Днепропетровск: УкО ИМА-пресс, – 2000. – 112 с.
3. Гребняк М.П. Екологія та здоров'я дитячого населення: фактори ризику, епідеміологія /М.П. Гребняк, С.А. Щудро. – Дніпропетровськ: Пороги, – 2010. – 95 с.
4. Бердник О.В. Основні закономірності формування здоров'я дитячого населення, що проживає в регіонах з різною екологічною ситуацією: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. мед. наук. 14.02.01 – гігієна. /О.В. Бердник. – К., – 2003. – 35 с.
5. Донозологічна оцінка стану здоров'я населення у зв'язку з впливом факторів навколишнього середовища /Е.А. Деркачов, Л.Б. Огір, Т.Є. Дрозд [та ін.]: методичні рекомендації МР 2.2.12.068–2000. – К., – 2000. – 42 с.
6. ДСП–201-97. Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними і біологічними речовинами). – К., – 1997. – 57 с.
7. Руководство по оценке риска для здоровья населения при воздействии химических веществ, загрязняющих окружающую среду /Ю.А. Рахманин, С.М. Новиков, Т.А. Шашина [и др.] – М.: Федеральный центр Госсанэпиднадзора Минздрава России, – 2004. – 143 с.

8. Антомонов М.Ю. Математическая обработка и анализ медико-биологических данных /М.Ю. Антомонов. – К., 2006. – 558 с.
9. Бабич П.Н. Применение современных статистических методов в практике клинических исследований. Сообщение третье. Отношение шансов: понятие, вычисление и интерпретация /П.Н. Бабич, А.В. Чубенко, С.Н. Лапач //Український медичний часопис. – 2005. – №2 (46). – С. 113-119.
10. Петросян А.А. Аналіз дозового інгаляційного навантаження від забруднення атмосферного повітря хімічними речовинами /А.А. Петросян, О.І. Турос, О.М. Картавцев //Довкілля та здоров'я. – 2009. – №2. – С. 25-28.
11. Гематология і трансфузіология /за ред. Гайдукової С.М. – К.: ВПУ «Три крапки», – 2001. – 752 с.
12. Сітало С.Г. Морфологічні особливості великих гранульованих лімфоцитів як критерій якості довкілля /С.Г. Сітало //Гігієна населених місць. – 2008. – №51. – С. 531-538.
13. Александрова Л.М. Диагностическая значимость определения уровня БГЛ в качестве скринингового теста /Л.М. Александрова, Е.Н. Сотникова //Клиническая лабораторная диагностика. – 1997. – №4. – С. 5-7.
14. Мокія С.О. Морфологічні особливості великих гранульованих лімфоцитів у новонароджених із затримкою внутрішньоутробного розвитку /С.О. Мокія, С.Г. Сітало //Медичні перспективи. – 2002. – Т. VII, №1. – С. 121-123.
15. Прогностическая значимость адаптационного потенциала сердечно-сосудистой системы у детей 10-11 лет. /М.В. Антропова, Г.В. Бородкина, Л.М. Кузнецова [и др.] //Физиология человека. – 2000. – Т. 26, №1. – С. 56-61.

ВЛИЯНИЕ КСЕНОБИОТИКОВ ВОЗДУХА НА ФОРМИРОВАНИЕ ДОНОЗОЛОГИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ У ДЕТЕЙ

Рублевская Н.И., Капшук В.Г., Штепа А.П.

Проведенные исследования позволили установить, что с повышением величины аерогенной дозовой нагрузки ксенобиотиками риск возникновения донозологических состояний у детей повышается ($p < 0,05-0,001$). Наиболее высокие ($p < 0,001$) показатели риска ("отношение шансов" (ОШ) характерны для оксида углерода (ОШ=2,10; 95% ДИ 1,2-3,6). Наименьшему риску ($p < 0,001$) развития донозологических изменений подвержены дети, проживающие в районах сравнения (ОШ=0,5; 95% ДИ 0,2-0,8), наибольшему – дети-жители промышленных районов и района с интенсивным транспортным движением (ОШ=3,9; 95% ДИ 1,7-8,9). Риск формирования донозологических состояний повышается с возрастом: для 6-летних ОШ составляет 1,50 против 1,03 для 3-летних детей.

EFFECT ON THE FORMATION OF AIR XENOBIOTICS PRENOLOGICAL STATES IN CHILDREN

N.I. Rublevskaya, V.G. Kapshuk, A.P. Shtepa

Studies have revealed that with increasing values aerogennoy radiation exposure risk of xenobiotics prenosological conditions in children increased ($p < 0,05-0,001$). The highest ($p < 0,001$) risk factors ("odds ratio" (OR) are characteristic of carbon monoxide (OR=2,10; 95% CI 1,2-3,6). The lowest risk ($p < 0,001$) of prenosological changes vulnerable children living in areas of the comparison (OR=0,5; 95% CI 0,2-0,8), most-children, residents of industrial areas and areas with heavy traffic (OR = 3,9; 95% CI 1,7-8,9). The risk of prenosological states increases with age: for 6-year OR was 1.50 against 1.03 for a 3-year-olds.